GRAFVORMEN VAN HET NOORDEN

(Vervolg van O. M. XVII, 1936)

III. *Grafheuvels te Valthe, gem. Odoorn, 1937.*

Tijdens de hierna aan de orde komende onderzoekingen, in den voorzomer van 1937 te Emmen ondernomen, werd ik door de medewerking van den Heer G. Kuipers te Valthe ook in staat gesteld eenige heuvels op zijn, binnenkort te ontginnen, heideveld N.O. van het oude

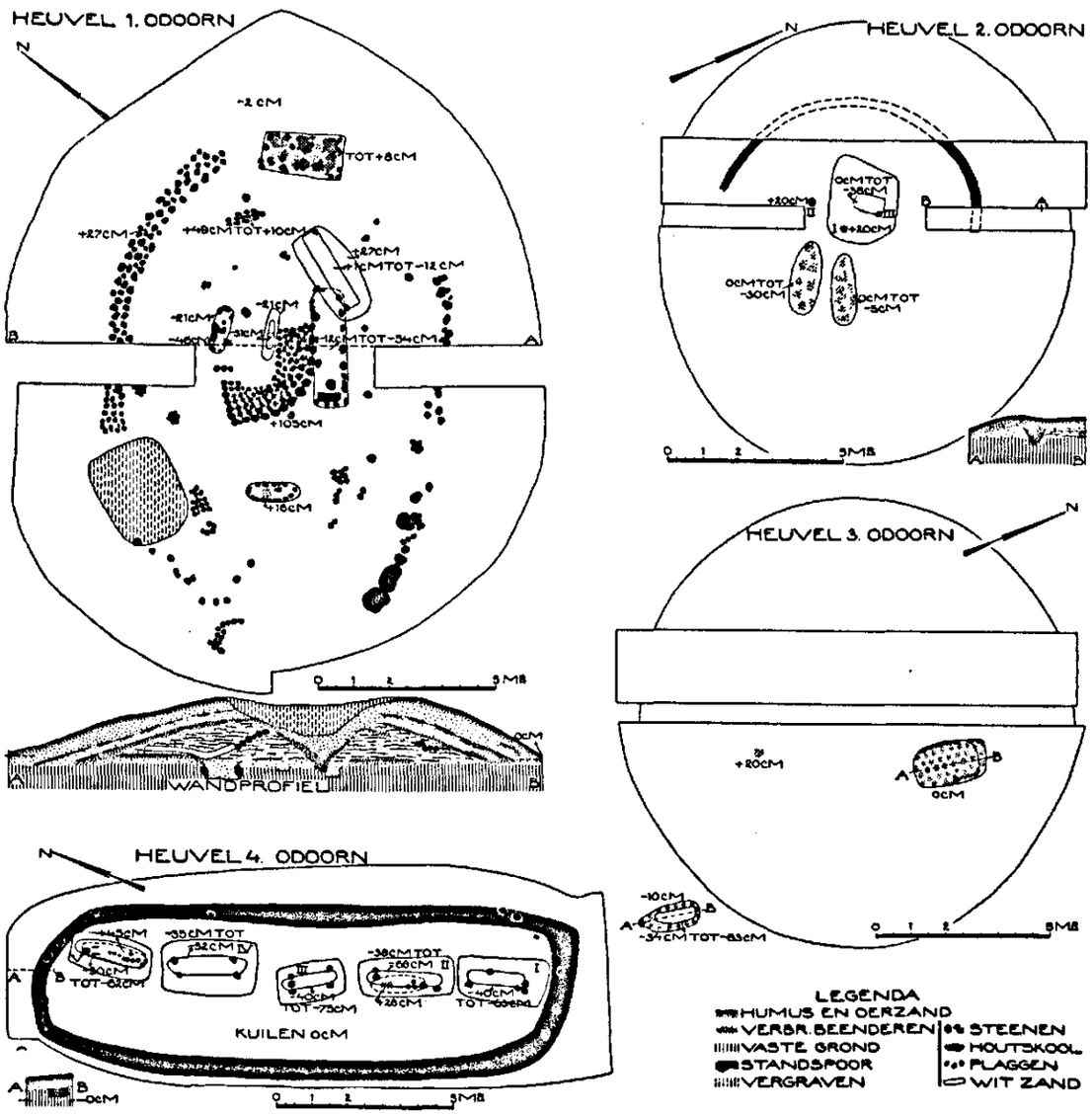

Afb. 14. Grondplannen en profielen der heuvels 1—4 te Valthe, gem. Odoorn.

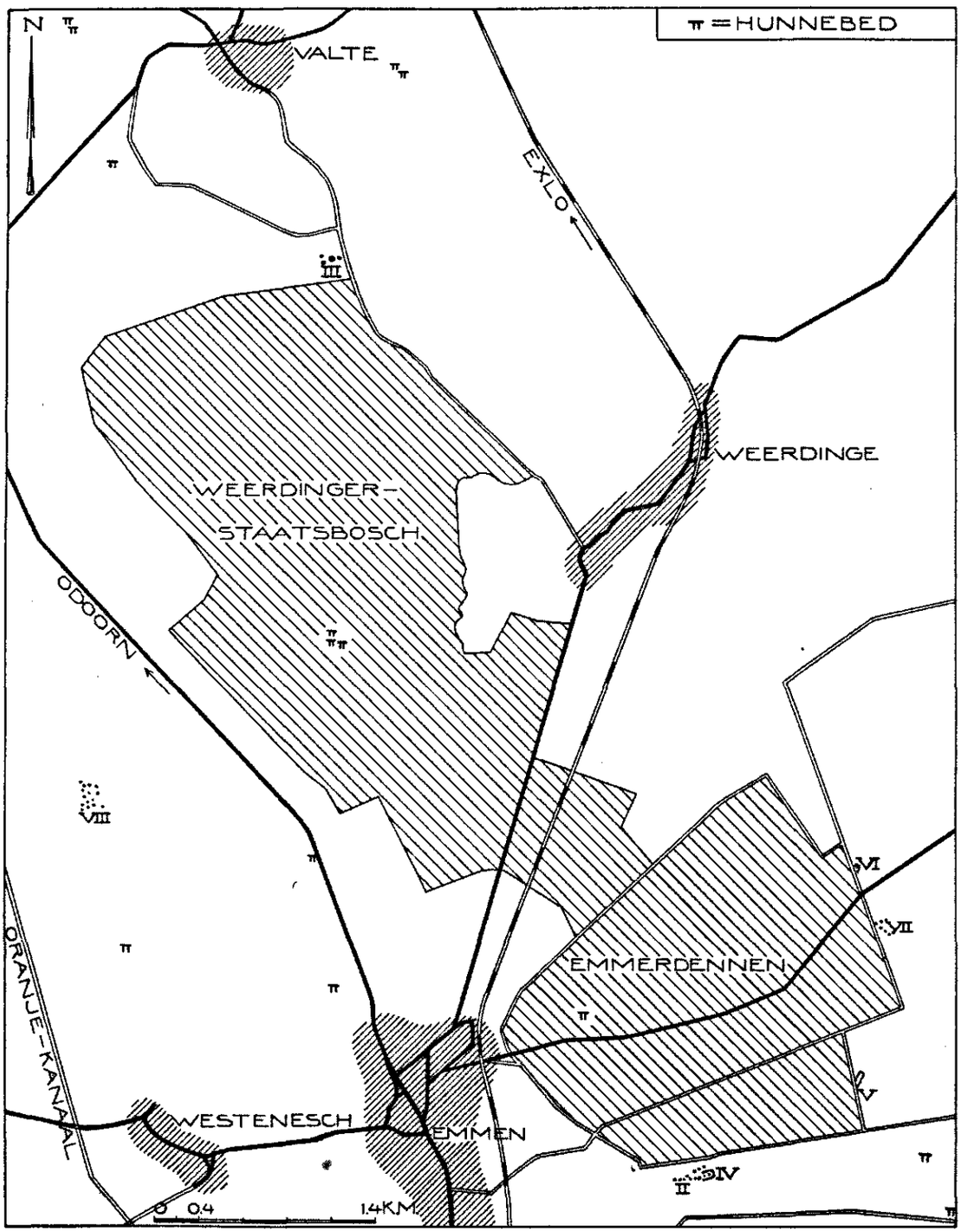

Afb. 13. De onderlinge ligging der met II—VIII aangegeven terreinen bij Emmen.

„Valther Spaan" aan den noordrand van het Staatsbosch tegen den ouden zandweg Valthe-Weerdinge-Emmen te onderzoeken.

Dit onderzoek bracht ons in aanraking met ten deele geheel andere verschijnselen dan de in het voorafgaande besprokene. Inzonderheid vertoonden twee der heuvels in hun structuur het voortleven der megalithische gedachten in den vroegen bronstijd, waarvan overigens reeds vele voorbeelden, ook in de onmiddellijke omgeving van onze vindplaats (Kamper-eschje), verleden jaar door mij geciteerd werden (O. M. XVII, 1936, 69: Dr. Van Giffen, Bauart T. 2—24). Als

Afb. 15. Profiel (met latere storing), steenkrans, resten van de steenpakking, beenderenbijzetting onder steenen en brandstapel (op den voorgrond) van heuvel 1.

zoodanig leverden zij ons een wel bijzonder welkome aanvulling onzer door eigen onderzoek verworven kennis der grafvormen van het Noorden des lands.

H e u v e l 1. Deze bijna twee meter hooge en langgerekte heuvel vertoonde reeds een groote wonde aan een der flanken, hem toegebracht door urnenzoekers, doch was verder op het oog tamelijk gaaf. Daar bij ons het vermoeden bestond, dat deze heuvel, bedekt als hij was door een dikke laag loodzand, waaronder, naar de bij de vergraving gevonden steenen te oordeelen, een steenzetting te verwachten was, fraaie profielen zou kunnen opleveren, besloten wij oorspronkelijk kwadrant na kwadrant te onderzoeken. Wij kwamen echter in den loop van het onderzoek van dit plan terug, omdat het ons spoedig bleek, dat de toepassing dezer methode in de practijk

groote bezwaren heeft. Bij het ontgraven van een grooter vlak immers, zooals in dit geval de helft van den heuvel, in zijn geheel, verkrijgt men het onschatbaar groote voordeel, telkens weer door het verwijderen van dunne, horizontale lagen een duidelijk inzicht te verkrijgen in den bouw van het object, dat meer waard is dan een opnieuw beschouwen van het profiel.

De heuvel bestond uit een dikke laag grijs zand, waaronder bruingeel, met infiltratie-aderen doortrokken zand volgde. Deze eenvoudig opgeworpen zandmassa rustte in het midden op het, in het profiel Afb. 14 en 15 duidelijk kenbare, oude heideoppervlak, dat echter meer

Afb. 16. Centrale steenpakking, met op den achtergrond steenkrans en brandstapel van heuvel 1.

naar den rand ontbrak. De daaronder liggende loodzandlaag evenwel konden wij wel tot bijna aan den rand van den heuvel vervolgen.

In deze laag troffen wij de veldkeien aan, die voor het grootste deel, en in het noordelijke kwart het duidelijkst, de basis van den aldus hoofdzakelijk uit zand opgeworpen heuvel vormden, en, nadat de bovenste plag verwijderd was, in den vasten bodem neergevleid waren. Deze steen-krans scheen ons de functie te hebben gehad, om vóór het begroeien met heide de daarbinnen gelegen zandmassa's te beletten naar buiten uit te vloeien. Ook is het mogelijk, dat de onderste plaggenlaag, die aan den kant op deze kranssteenen rustte, terstond bij den bouw reeds was aangebracht.

Hoe dit ook zij, in ieder geval is de principieele en functioneele overeenstemming tusschen

deze, plaatselijk weliswaar fragmentarische steenzetting en den steenkrans der hunebedden wel zeer treffend. Een bouw als deze zou men dus de getrouwe copie, in kleiner materiaal uitgevoerd, van de randsteenen der hunebedden van het meest voorkomende type kunnen noemen.

De overeenkomst gaat evenwel nog verder. In het midden van den heuvel nl. troffen wij bovendien de resten van een valsch gewelf uit veldkeien aan, hetwelk zelf dus overeenkomt met den kelder der hunebedden. De vorm is weliswaar natuurlijk afwijkend van dien der grafkelders, doch het hier gebruikte kleinere materiaal leidde vanzelf tot een meer ronden vorm, terwijl bij

Afb. 17. De beide beenderenbijzettingen onder de centrale steenpakking van heuvel 1.

de hunebedden de groote draag- en deksteenen tot een meer rechthoekigen vorm dwingen. Opgemerkt zij nog, dat vóór den aanleg van dit gewelf de ondergrond ook hier gezuiverd was van de heideplag.

Vanzelfsprekend moeten wij de onder de centrale steenpakking gevonden graven als de primaire bijzettingen beschouwen. In ovale ingravingen in den vasten bodem, waarvan één bedekt was door vele steenen uit het later ingestorte gewelf, en de ander duidelijke sporen van een boomkistje bevatte, lagen verbrande beenderen, vermoedelijk van kinderen.

Ongeveer gelijktijdig hiermede moet de onverbrande doode bijgezet zijn, die in een grooten grafkuil vlak tegen den voet van het gewelf rustte (Afb. 18). De wanden van dezen kuil waren met

veldkeien afgezet, terwijl de doode zeer waarschijnlijk in een houten kist was bijgezet. De gouden spiraalringetjes Afb. 19, die wij ter hoogte van den schedel vonden, en die vermoedelijk de lokken bijeenhielden, doen dit graf als dat van een vrouw kennen. Dergelijke spiraaltjes worden in Noord-Duitschland tamelijk veelvuldig gevonden in vrouwengraven uit de eerste periode van

Afb. 18. Lijkbegraving naast de centrale steenpakking (rechts) van heuvel 1.

den bronstijd. Men vergelijke overigens ook het in mijn Becherkultur, T. VI, 37 afgebeelde spiraaltje van Stroeerzand met onze exemplaren.

Het gele zand, bij het graven van den kuil uitgeworpen, troffen wij in een dun laagje boven het oude maaiveld in de nabijheid aan.

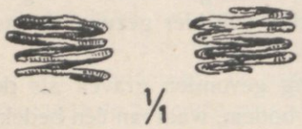

Afb. 19. Gouden spiraaltjes bij bijzetting afb. 18.

Dit graf werd oversneden door een ander, oostelijk ervan gelegen, eveneens met een boomkistbijzetting van een onverbranden doode. In tegenstelling met den vorigen grafkuil vertoonde deze zich reeds veel hooger (op plus 27 MV), zoodat wij hier zeker met een begraving na het opwerpen van den heuvel te doen hebben.

In iedere heuvelhelft, en vrijwel in de as van de ellipsvormige steenzetting rond den heuvel, vonden wij eveneens later ingegraven bijzettingen van verbrande beenderen tusschen en onder

steenen (daardoor konden van één dezer grafjes de verbrande beenderen op de kaart niet worden aangegeven) (Afb. 20).

Aan het oostelijk einde van deze as lagen ten slotte nog enkele verkoolde balken en kleinere stukken houtskool, waartusschen enkele verbrande beenderen. Dat deze brandstapel bij de

Afb. 20. Een der latere beenderenbijzettingen onder steenen in heuvel 1.

verbranding der beide kinderen(?) uit het hoofdgraf heeft dienst gedaan, is weliswaar niet met zekerheid te bewijzen, maar is in verband met zijn ligging vrijwel op het oude maaiveld toch wel zeer waarschijnlijk.

Alle tot hier toe beschreven bijzettingen zijn vermoedelijk vrijwel gelijktijdig, en men kan het vermoeden niet van zich afzetten, dat deze geheele heuvel als een soort familiegraf heeft dienst gedaan, waarbij de beide ouders in onverbranden toestand in de onmiddellijke nabijheid hunner kinderen zijn bijgezet.

Hoog in den heuvel (op plus 105) lagen de scherven van een laatdubbelkonische urn met naar buiten gebogen rand, gladden schouder, en ruw-„besmeten" buik uit de laatste eeuwen vóór onze jaartelling (Afb. 23, 1). Een ander scherfje van dergelijk vaatwerk, alsmede een dikke scherf van de soort, als wij verleden jaar uit de palenheuvels beschreven, vonden wij los in den

heuvel, terwijl boven den lijkkuil naast de steenpakking ook een drietal van dergelijke dikke en grove scherven gevonden werd.

Ten slotte zij hier op een bodemkundig wellicht belangrijk verschijnsel extra de aandacht gevestigd.

In het midden van den heuvel, dwars door de centrale steenpakking heen, en deze dus deels vernietigend, was in ouden tijd een diep gat gegraven, dat vrijwel tot op den vasten grond reikte.

Afb. 21. Greppel, steenen, steenzettingen en lijkkuilen van heuvel 4.

Dat deze storing vele eeuwen oud moest zijn, bleek ons reeds uit het compacte karakter van de vulling, die uit plaggen van de deklaag van den heuvel bestond. Door de grootere doordringbaarheid van deze ingestorte lagen voor het regenwater nu had zich een breede strook harde oergrond langs den benedenrand der ingraving gevormd, die zich ook nog tot in den vasten grond, naast en boven de oorspronkelijke bijzettingen afteekende (vgl. Afb. 15 en 17). Voor dit proces van sterke oerzandvorming vinden wij hier een zuiveren terminus post quem, omdat wij onder in dit voormalige gat in den heuvel scherven van een laat-Saksischen kogelpot aantroffen (Afb. 23 : 2), voor de bijzetting waarvan dit gat kennelijk gegraven was. Dr. Uenze van het Provinzialmuseum te Hannover, die onze graving bezocht, verklaarde mij, dat ditzelfde verschijnsel van een latere

bijzetting uit de 11e eeuw in de heuvels van het aangrenzende Duitschland veelvuldig wordt aangetroffen. Overigens vonden wij dit in heuvel 2 te Valthe (zie beneden) eveneens terug.

Wel verre dus, van tot in overoude tijden terug te gaan, is oerzandvorming een verschijnsel, dat zeker nog na de 11e eeuw na Chr. optrad. Overigens heeft Dr. Holwerda vroeger reeds gewezen op het feit, dat de woonkuilen van het hunebeddenvolk aan het Uddelermeer door een ijzerharde oerlaag bedekt waren, die dus ook hoogstens na 2000 v. C. moet zijn gevormd.

Afb. 22. De 5 uitgediepte lijkkuilen van heuvel 4.

Heuvel 4. Op eenigen afstand oostelijk van dezen heuvel 1 lag heuvel 4, laag en langgerekt van vorm. Kort onder het oppervlak vonden wij hierin reeds enkele steenen, die later bleken te behooren tot een ovalen steenkrans, waarvan door tallooze storingen slechts enkele steenen over waren gebleven. Lager liggende steenen, beter bewaard, volgden in hun verloop dat van een smalle greppel, die de grens van den aanleg aangaf. Het geheel maakte den indruk, alsof de greppel slechts tijdelijk dienst gedaan had bij het ontwerpen van den aanleg, en spoedig daarop was dichtgeworpen.

Binnen deze ellips van steenen en greppel troffen wij op hooger niveau twee steenpakkingen aan, beide bijna in de lengteas van de ellips gelegen, doch de noordelijke dichter bij het smalle einde dan de zuidelijke. In een dezer steenzettingen vonden wij verbrande beenderen.

Ongeveer 30 cm dieper lagen eveneens in de lengterichting vijf kuilen, die alle een boomkist bleken te bevatten (Afb. 21 en 22). De lijksporen waren, met één uitzondering zeer flauw of niet zichtbaar. Aan grafgiften zijn hier slechts een enkel scherfje met diep ingestoken versiering uit kuil 2, en enkele platte stukjes brons met houtresten uit kuil 4 te vermelden. Boven in den heuvel vonden wij nog een enkele onversierde scherf.

Weerspiegelt de eerste heuvel van Valthe den meest voorkomenden hunebeddenbouw, deze heuvel 4 ware wellicht als een nabootsing van het langgraf, als op de Schimmeresch te Emmen, op te vatten. De beide steenzettingen nl. staan nagenoeg op dezelfde plaats als ginds

Afb. 23. Vondsten uit heuvels 1 (1—2) en 2 (3—5) te Valthe, ruim $^1/_4$ w. gr.

de kelders, terwijl de algemeene vorm geheel dezelfde is, en de omzooming met steenen en greppel den steenkrans lijkt te weerspiegelen, die op de Schimmeresch het zandplateau omheint.

Heuvel 2. De twee lage heuvels 2 en 3, op ong. 200 m afstands van heuvel 1 naar het Westen gelegen, waren sterk vergraven. Zij bestonden uit geel zand. In heuvel 2 vonden wij van den bouw slechts flauwe sporen van een greppeltje, dat, naar het profiel (A-B op de kaart Afb. 14) te oordeelen, een nauwelijks in den vasten grond ingegraven palissade bevat heeft. In het midden meenden wij de flauwe afteekening van een boomkist te constateeren, die echter door een latere storing zeer gehavend was. Eenigszins terzijde, meer naar den rand van de wijde ingraving, lagen verbrande beenderen met het potje Afb. 23 : 4 (kaart I), dat eenige gelijkenis vertoont met het in één der heuvels bij het Hanendorp gevondene (O. M. oude reeks V, afb. 24), en meer nog

met de in Ebert, Reall. IX, Tafel 86a afgebeelde stukken vaatwerk uit den vroegen bronstijd. Het baksel is bijzonder hard. Uit denzelfden tijd stammen waarschijnlijk eveneens de twee grafkuilen met verbrande beenderen hierin uitgestrooid, die iets terzijde van het midden waren ingegraven.

Een urnenveldenpotje (II, Afb. 23 : 3) met verbrande beenderen, iets terzijde van den primairen grafkuil in het midden gevonden, vormde de eerste, het laat-Saksische kogelpotje (III, Afb. 23 : 5) uit de 11e eeuw de laatste nabijzetting in dezen heuvel.

H e u v e l 3. Over den bouw van heuvel 3 valt nog minder te zeggen. Deze was nl. zeer vergraven en er teekende zich geen enkel spoor in den vasten bodem af. De heuvel bestond verder uit zand, bedekt met plaggen. De groote ingraving (A-B, Afb. 14), kenbaar aan de grijze plaggenvulling met houtskool omzoomd, werd dieper kleiner van omtrek, en bleek gevormd te zijn door een boomkist, liggende in een grafkuil, die verder aan de kanten met plaggen was gevuld. Mogelijk heeft de houtskool, die wij erboven aantroffen, in een of anderen vorm (deksel of overkapping) deel van de kist uitgemaakt. Terzijde lagen nog verbrande beenderen op iets hooger niveau.

IV. *Het urnenveld ten Zuiden van de Emmer Dennen (1931—32).*

Op het terrein van de in Mededeelingen XVII, 1936 beschreven heuvels troffen wij, over en rond deze oudere grafmonumenten, inzonderheid langs de flanken van heuvel 6, ook een urnenveldje aan, en wel tusschen de heuvels 3 en 6. De meest weinig diepgaande, en daardoor slechts flauw zichtbare urnenkringen waren alle vrijwel rond, en in het midden vonden wij steeds de urn of beenderenplek. Bij de latere bijzettingen in de oudere grafheuvels (inzonderheid in heuvel 6) ontbraken de kringgreppels zelfs geheel, voor zoover wij konden nagaan.

De geringe plaats, die dit urnenveld in verhouding van zijn talrijke bijzettingen innam, leidde tot een tamelijk dicht opeendringen der urnengreppels, zonder dat hierdoor oversnijdingen ontstonden. Ruimer lagen reeds enkele bijzettingen met kringgreppels tusschen de heuvels 3, 4 en 6, terwijl de hier in plattegrond en foto (Afb. 24 en 25) weergegeven sleutelvormige aanleg geheel geïsoleerd tusschen de heuvels 1 en 3 lag.

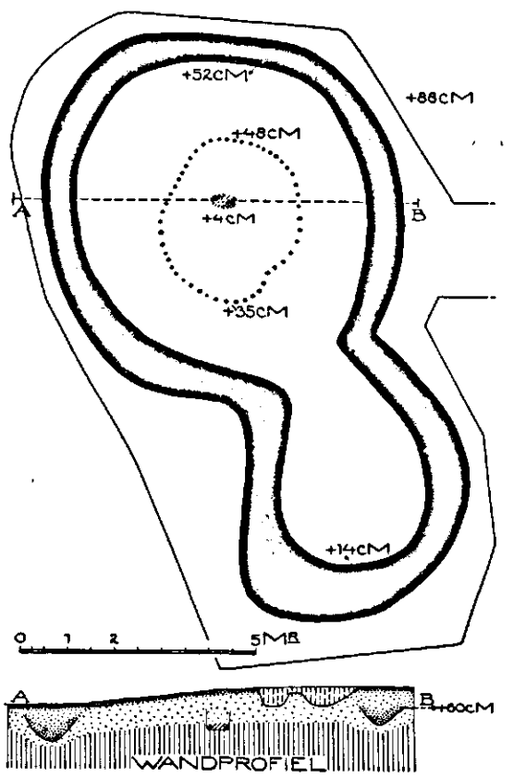

Afb. 24: „Sleutelgat" Z. van de Emmer Dennen.

Deze vorm van kringgreppel schijnt in het Noorden des lands, evenals in het aangrenzende Westfalen, veelvuldig voor te komen, doch ontbreekt tot dusverre geheel in onze zuidelijke urnenvelden. Meest treft men er één, of soms twee of meer bijzettingen in aan. Ook wij vonden in het ronde gedeelte een beenderenplek, die merkwaardigerwijze een kleine omheining van dunne twijgen om zich gehad had, waarvan wij de kleine

paalgaatjes terugvonden. Het is voor het eerst, dat een dergelijke palissade in miniatuur in zulk een „sleutelgat" aangetroffen werd. Mogelijk mag men hierin wederom een reminiscentie aan oudere, in dit geval bronstijdverschijnselen in de grootere heuvel zien, zooals de heuvels van Valthe de hunebedden nabootsten.

Afb. 25. „Sleutelgat" met beenderenbijzetting binnen een palenkrans te Emmen, Z. van de Dennen.

De greppel zelf bewees door haar loodzandvulling, dat zij vermoedelijk oorspronkelijk open gelegen had. Uiterlijk was overigens van dezen aanleg in de vlakke heide even weinig te bespeuren als van de andere bijzettingen. Van dekheuvels kon hier dus geen sprake zijn geweest.

De gevonden urnen, die op Afb. 26 dezelfde nummers dragen als de bijzettingen zelf (de ongenummerde zijn niet door ons gevonden), zijn karakteristiek voor het Noorden des lands. Onder de hier afgebeelde treft men een groote verscheidenheid van vormen aan, hoewel alle, wellicht met uitzondering van nr. 17, tamelijk weinig geprononceerd zijn. Naast kleinere potjes (vnl. in heuvel 6 gevonden), die men in Sleeswijk-Holstein reeds in vroegere grafheuvels aantreft, zijn de grootere gedegenereerde vertegenwoordigers van de dubbelkonische en terrinevormige urnen, die in hun meer geprononceerde vormen als de vroegste typen gelden. Voorts zijn er enkele urnen met nagelindrukken bij, en één met gekartelden rand, die soms grover zijn, en de fijnere deklaag der andere missen. Zij gelijken dan min of meer op de bekende Germaansche urnen.

Vooruitloopend op hetgeen volgt houd ik, typologisch gesproken, dit urnenveld als geheel voor iets later dan het hierna volgende. In ieder geval lijkt ons urnenveld noch tot de vroegste, noch tot de laatste vertegenwoordigers van zijn soort te behooren.

Afb. 26. De urnen van het in 1931/32 ontgraven urnenveld, ong. 1/9 w. gr.

V. *Het urnenveld oostelijk van de Emmer Dennen (1933).*

Op een hooggelegen en golvend stuk heidegrond tegen den zuidoosthoek der Emmer Dennen, eigendom van den landbouwer Schepers, waren begin 1933 vele urnen gevonden. Dit was voor ons aanleiding, na verkregen toestemming van den eigenaar, hier een eigen onderzoek in te stellen. Natuurlijk was op vele plaatsen de urn reeds verdwenen, en talrijk waren de storingen, veroorzaakt door het zoeken naar verdere vondsten. Toch slaagden wij erin, vrijwel de oorspronkelijke begrenzing van dit langgerekte en tamelijk uitgestrekte urnenveld vast te stellen, en bovendien de aanwezigheid van vele kringgreppels nog aan te toonen, terwijl bovendien bij deze gelegenheid in 18 verschillende bijzettingen urnen of fragmenten ervan werden aangetroffen. Op Afb. 28 zijn deze voorwerpen, voor zoover het niet te kleine fragmenten geldt, eveneens onder de nummers 1—18 te vinden; de overige, hooger genummerde urnen waren voorheen door anderen gevonden en dragen het verkorte inventarisnummer: (c. 1933/7) 22—37.

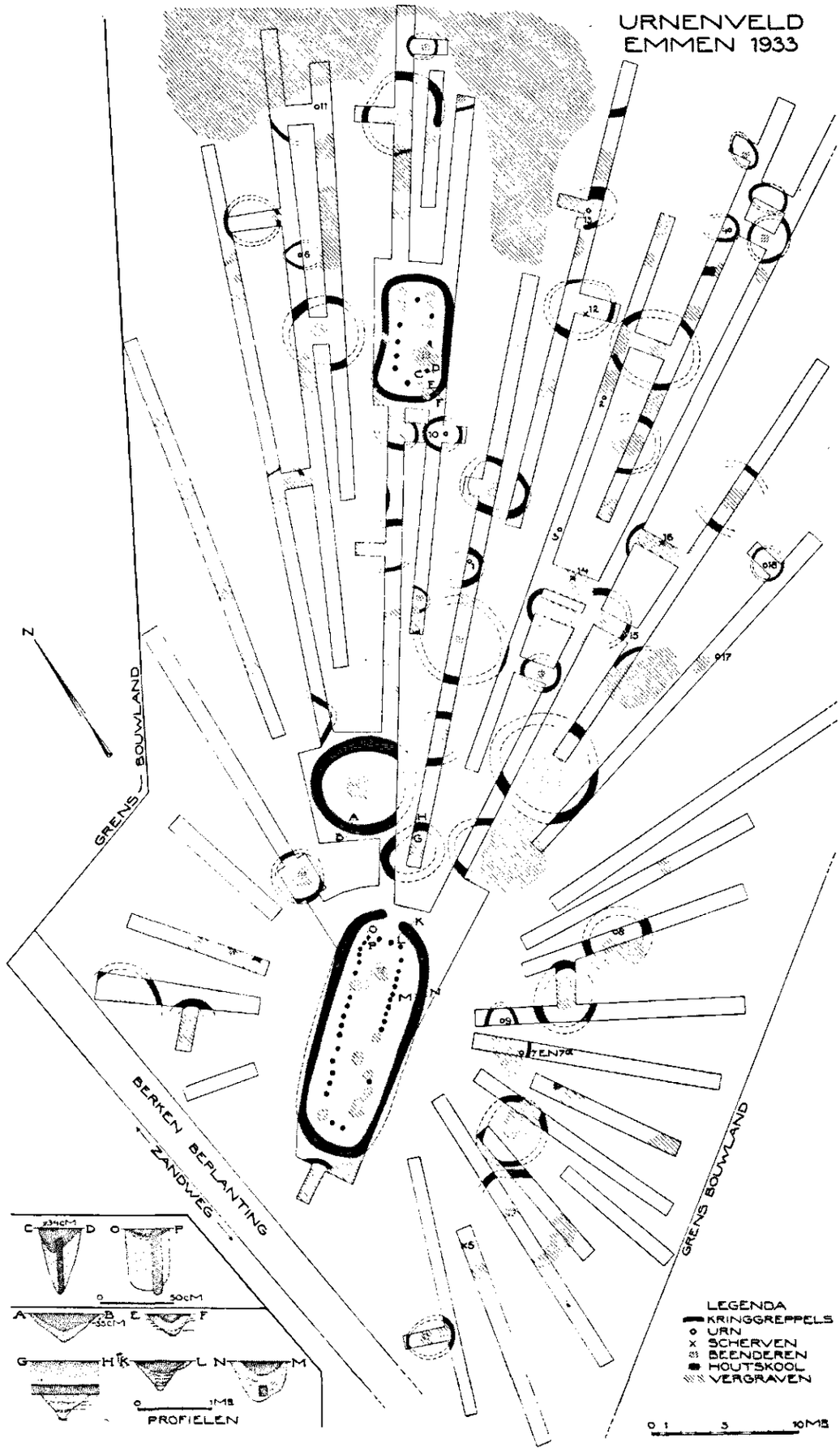

Afb. 27. Plattegrond en profielen van het urnenveld O. van de Emmer Dennen.

Overzien wij de kaart van het urnenveld (Afb. 27), dan blijken de urnenkringen rondom de ellipsvormige bouwsels gelegen te zijn, waarover wij straks uitvoeriger zullen spreken. De urnenkringen zelve zijn verschillend van grootte, varieerend van ongeveer 2½ m tot 8 m in diameter, en vaak meer ellipsvormig dan rond. De standsporen dezer kringen vertoonden in hun profiel (kaart Afb. 27: AB en GH) verschijnselen, die het bestaan van een lichte palissade niet uitsluiten. Inzonderheid het profiel GH wijst hierop, en in het algemeen mag gezegd worden, dat, al kon in deze gevallen het bestaan ervan niet onweerlegbaar aangetoond worden, het toch gevaarlijk is, het verschijnsel van de inderdaad in de meeste gevallen open gelegen hebbende greppels te zeer te generaliseeren, zooals soms, met miskenning van duidelijker verschijnselen, die in de richting van een palissade wezen (als bijv. te Rijssen geconstateerd), is geschied. Ik moge in dit verband verder verwijzen naar de opmerkingen van Dr. Braat naar aanleiding van de ontgraving van het urnenveld te Knegsel in O. M. 1936, pag. 41.

Een enkele maal was ook in onze greppels een opening gelaten.

Het merkwaardigst zijn de beide ovale „bedden" met paalgaten binnen de greppel. Wat hun ligging betreft, lijkt het, evenals dit in De Hamert het geval was, alsof zij mede onder de eerste, zoo niet tot de allereerste bijzettingen te rekenen zijn, waaromheen zich de latere groepeerden. Dat zij voor bijzettingen dienden, bewees de vondst in ieder hunner van verbrande beenderen.

Een dergelijken aanleg van min of meer regelmatige rechthoeken vormende palen binnen een afgerond-rechthoekige greppel kennen wij nu reeds, meest met bijzettingen erin, van verschillende vindplaatsen: Zweeloo (Willems, Een bijdrage tot de kennis der vóór-Romeinsche urnenvelden in Nederland, afb. 19; Van Giffen, Nw. Dr. Volksalmanak 1936, afb. 10), Laudermarke (Van Giffen, Verslag Museum Groningen 1933—1935, blz. 47 e.v.) in het Noorden, en sinds kort ook uit Brabant (Knegsel, Braat in O. M. 1936).

Hier waren de palen wel zeer diep gefundeerd (vgl. de profielen CD en OP), terwijl ook de greppel in profiel het uiterlijk van een palissadegreppel had (EF en KL), waar zelfs in één geval (MN) de paal zelf zich nog flauw scheen af te teekenen. De greppel van den grootsten aanleg had een opening aan de smalle oostzijde.

Al deze verschijnselen wijzen erop, dat wij hier niet te doen hebben met een eenvoudige aanduiding van de plaats eener bijzetting, doch dat deze grondsporen de resten zijn van bouwwerken, die oorspronkelijk het uiterlijk van met een dak gedekte huizen gehad moeten hebben, en dus vergelijkbaar zijn met de in Mededeelingen XV, 1934, beschreven huizen te Wychen. De zwaardere palen binnen de greppels hebben, evenals te Wychen, waarschijnlijk het zadeldak gedragen, terwijl de palissadegreppel de palen van de wanden heeft opgenomen.

De meeste urnen vonden wij in het midden der verschillende kringgreppels, doch het kwam ook eenige malen voor (bijv. bij de urnen 2 en 3), dat wij geen spoor van een aanleg er omheen vonden.

De ceramiek vertoont eensdeels dezelfde vormen als die van het vooraf besproken urnenveld, anderdeels is hier minder verscheidenheid van vormen te constateeren (Afb. 28). Alle urnen zijn gesausd en gladwandig, en zoowel de horizontale oortjes en andere reminiscenties aan den voorafgaanden tijd, alsook de ruwwandige urnen met nagelversiering ontbreken hier. Zoo bezit het gevondene veel meer homogeniteit, en alle vondsten zijn terug te brengen tot het dubbelkonische en terrine-vormige type, welk laatste meest verticale ooren bezit. Op grond van dit karakter en van de vergelijking van onze vondsten met die in het buitenland, mogen wij hieruit wel concludeeren, dat dit urnenveld iets ouder is dan het vooraf besprokene, ook al kan het tijds-

verschil niet groot zijn, omdat beide urnenvelden ook typen gemeen hebben (bijv. Afb. 26 : 11 en hier Afb. 28 : 35).

In het algemeen schijnen in onze noordelijke urnenvelden het streng-dubbelkonische type, als Afb. 28 : 36 alsmede de terrinevorm wel de oudste, analoog als zij zijn met de vroegste verschijnselen in Noord-Duitschland en Denemarken, waar zij eveneens het begin van den urnenveldentijd aangeven. De verdere ontwikkeling doet een verflauwing in deze grondvormen onder-

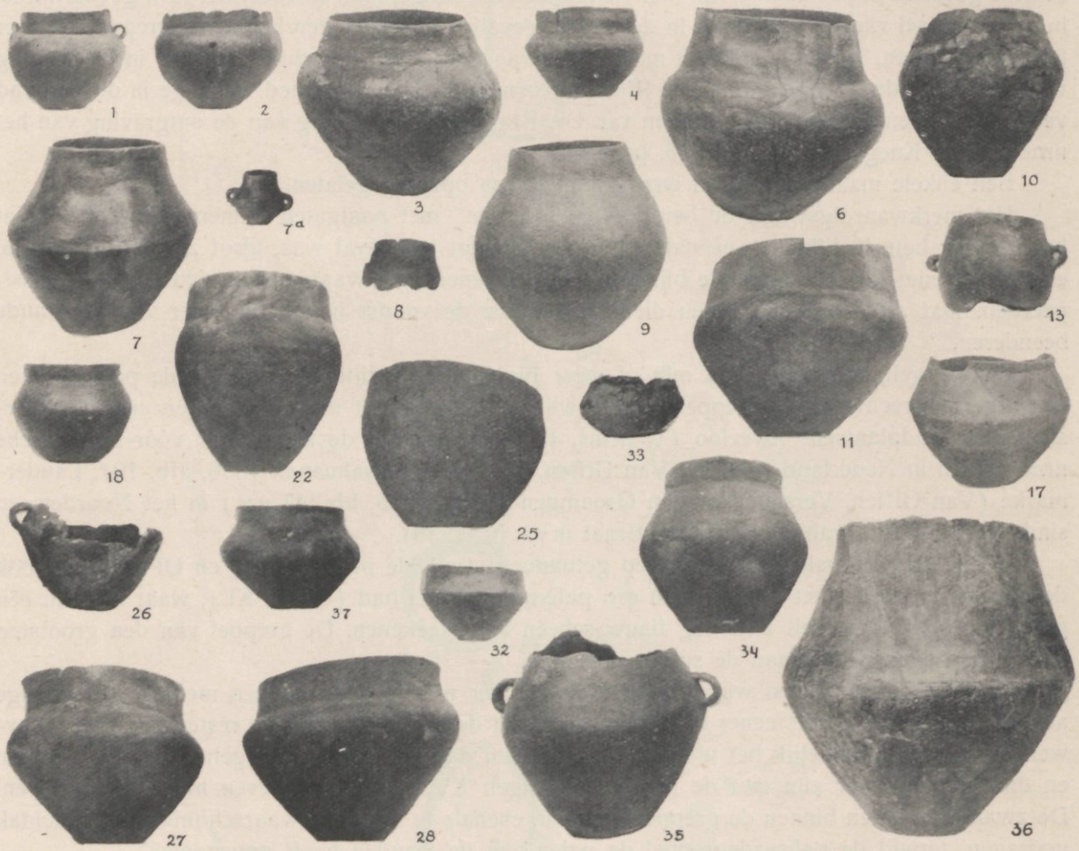

Afb. 28. De urnen van het in 1933 ontgraven urnenveld, ong. 1/9 w. gr.

kennen, gepaard gaande met het opleven van vormen uit een vroegeren tijd, terwijl zuidelijker invloeden in den vorm van ingekerfde versieringen en van Germaansche kartelrandurnen daarbij steeds meer optreden. Het urnenveld van Rijssen (Dr. Holwerda in O. M. VI, 1925 en Versl. en Med. voor Overijsselsch Regt en Gesch. 1924) geeft het einddoel dezer ontwikkeling, die rechtstreeks naar de Saksische ceramiek voert, aan.

VI. *Beenderenbijzettingen onder steenen, oostelijk van de Emmer Dennen (1937).*

Reeds sinds lang hadden wij een geaccidenteerd terreintje oostelijk van de Emmer Dennen op het oog, waar reeds urnenvondsten gedaan zouden zijn. Onze graving, waartoe de eigenaar,

K. Siekman, welwillend toestemming verleende, leverde ons echter niet datgene, wat wij verwachtten. Van grafheuvels was hier geen sprake, en, leken eerst de vele gevonden scherven erop te wijzen, dat wij hier wellicht woningen zouden ontmoeten, zoo werden wij ook in deze verwachting teleurgesteld.

Ten slotte bleek, dat tusschen kleinere steenpakkingen, die soms tamelijk diep in den vasten grond waren ingegraven, verbrande beenderen aangetroffen werden. Tevens vernamen wij, dat een daar vroeger reeds gevonden urn eveneens in een dergelijke steenzetting stond. Van den vorm dezer bijzettingen geven de beide Afb. 30 : 1 en 2 een indruk. In het in den grond gegraven gat zijn de beenderen bijgezet, terwijl het geheel dan werd overdekt met gestapelde veldkeien.

De gevonden scherven (Afb. 29) zijn weinig sprekend, zij gelijken op urnenscherven, en maken den indruk, tot het latere soort hiervan te behooren. Merkwaardig was nog de vondst in een dergelijke beenderenplek van een kleimodelletje van een strijdhamer, op het steelgat afgebroken, en daarom ten tweeden male voorzien van ondiepe boorgaten.

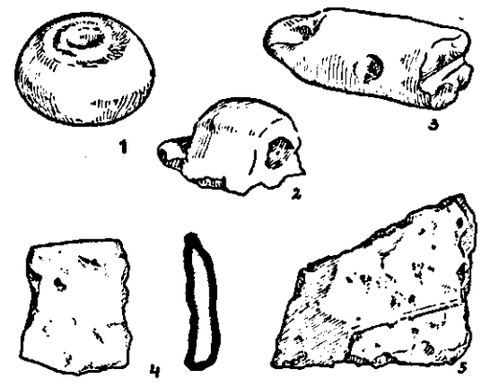

Afb. 29. De vondsten bij de beenderbijzettingen onder steenen als afb. 30 : 1, 2, ½ w. gr.

Dergelijke bijzettingen onder steenen, met weglating van de urnengreppel, vermeldt ook Dr. Van Giffen van Roden (N. Dr. Volksalmanak 1937, blz. 77). Hier te Roden werden blijkbaar tamelijk vroege urnen gevonden. In Noord-Duitschland, Skandinavië en de Lausitz vindt men in de urnenvelden meestal, in plaats van urnengreppels, deze steenzettingen. Zij brengen ons de steenpakkingen met verbrande beenderen uit den eersten heuvel van Valthe in de gedachte, en waarschijnlijk mogen wij in dezen bijzettingsvorm een herinnering zien aan vroegere grafvormen. Als zoodanig wijzen zij dus wederom op continuïteit in de bevolking.

VII. *Grafheuvels uit den vroegen Keizertijd te Emmen (1937).*

Een paar honderd meter ten Z. van het vorige terrein lagen in een stuk bouwland, toebehoorende aan den Heer Kok, een zevental heuvels. Deze heuvels hadden alle een diameter van 10—12 m, en waren door het herhaalde ploegen iets afgeplat. In zes gevallen bleek de heuvel eenvoudig van zand opgeworpen te zijn over een beenderenplek. Bij de verbrande beenderen lagen soms enkele scherven, en éénmaal een schaaltje op voet, zooals Dr. Remouchamps destijds in het urnenveld uit den vroegen Keizertijd te Uden vond (vgl. O. M. V2), en dat dus ook onze heuvels helpt dateeren (Afb. 33 : 1).

Wij vonden bij deze bijzettingen evenwel geen resten van den brandstapel, en hierdoor schijnen deze heuvels zich te onderscheiden van die uit den volksverhuizingstijd.

Heuvel 2 (Afb. 30 en 32) evenwel vertoonde een eigenaardige afwijking van dezen regel. Onder den zandheuvel kwamen hier eveneens twee beenderenplekken, één in het midden, de andere terzijde, voor den dag, beide rustende op het oude heideniveau, doch bovendien twee sporen, die deze bijzettingen omsloten. Daarvan was het binnenste een regelmatig vierkant, met een smalle onderbreking op de plaats, waar het het buitenste raakte. In profiel was deze greppel

van onderen vlak, en tamelijk ondiep, zoodat zij het uiterlijk had van een balkenfundament. Het andere spoor daarentegen was onregelmatig rond, en vertoonde in profiel groote gelijkenis met een palissadegreppel. Het geheel vertoont dus kenmerken, die aan Germaansche huizen uit den Keizertijd, als te Maurik en vooral op Ockenburgh gevonden, inhaerent zijn. Of hier nu werkelijk een dergelijk huis gebouwd was over de beenderenbijzettingen, of dat deze greppels slechts symbolische beteekenis hebben gehad, valt niet meer uit te maken, doch in ieder geval wordt door dezen grafaanleg de gedachte aan de oude begraving in het huis weer levend.

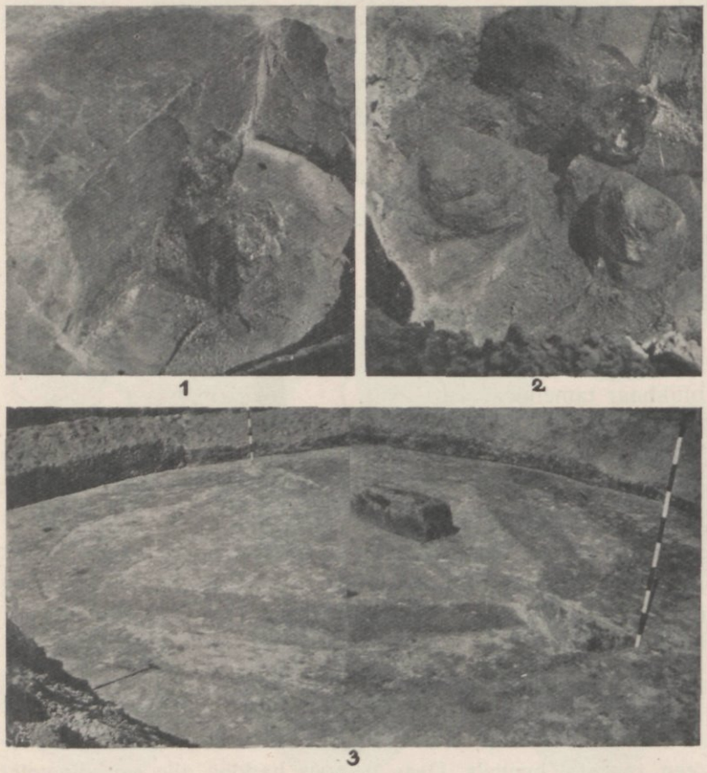

Afb. 30. De beenderenbijzettingen onder steenen (1—2) en die binnen balken- en palissadegreppel (3) Oostelijk van de Emmer Dennen.

In dit verband zij gewezen op een artikel van Steiner in Trierer Zeitschrift X, 1935, inzonderheid blz. 105 e.v., waar eveneens dergelijke verschijnselen op dezelfde wijze verklaard worden. In ons land kennen wij analoge vondsten o.a. van Hanendorp bij Emst (Dr. Holwerda, O.M.O.R. V. blz. 18) en van het grafveld van Looveen (Dr. Van Giffen, N. Dr. Volksalmanak 1927, blz. 83 e.v. en 1932, blz. 51 e.v.). Door Dr. Van Giffen werden de geciteerde voorbeelden als tempels verklaard. En eindelijk heeft men (Dr. Willems, Een bijdrage..., dissertatie Amsterdam 1935, stelling 3), door de weliswaar zeer geringe analogie verleid, gemeend, dat ook ons huis te Emmen (O. M. XVI, 1935, blz. 41 e.v.) een dergelijke „tempelaanleg" geweest moet zijn. Hoezeer dit ten onrechte geschiedde, kan alleen al op grond van het aldaar constateeren van twee kenmerken bij uitstek voor een woning, nl. haard en waterput, aangetoond worden.

Hoe men over de hypothese, om een tempelaanleg in deze eigenaardige grondsporen terug te vinden, moge oordeelen, kan hier in het midden gelaten worden, doch in ieder geval weerspiegelt onze aanleg dien van gelijktijdige huizen volkomen, en werpt onze vondst dus een merkwaardig licht op de gedachten, die men ten opzichte van den doodencultus koesterde.

VIII. *Grafheuvels uit den Volksverhuizingstijd te Emmen (1934).*

Een 24-tal heuvels, ieder van omstreeks 12 m diameter, lagen verspreid op een deel van het Emmerveld, en konden dank zij de medewerking van de beide eigenaren van dezen grond, de Heeren Strating en Horring, ontgraven worden (Afb. 34).

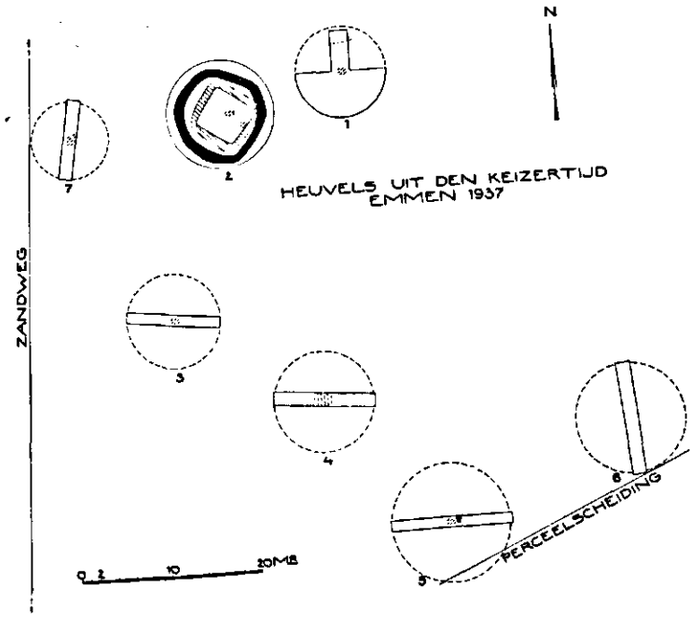

Afb. 31. Situatiekaart van de heuvels uit den Keizertijd O. van de Emmer Dennen.

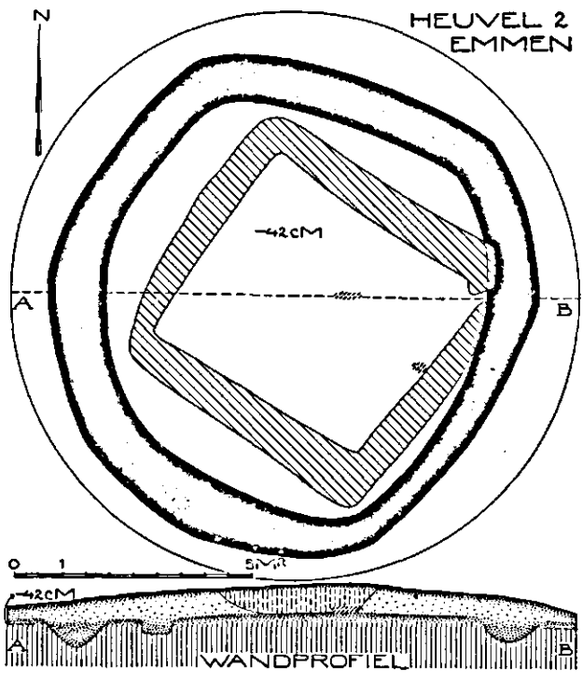

Afb. 32. Plattegrond en profiel van heuvel 2.

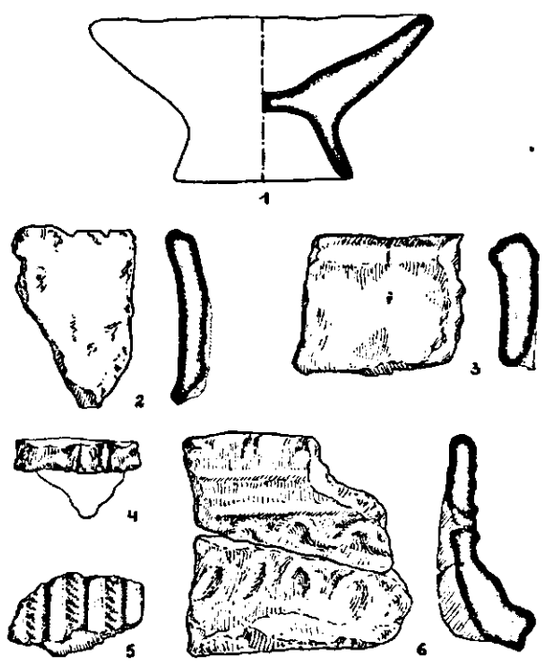

Afb. 33. Vondsten in de heuvels O. van de Emmer Dennen, afb. 31.

De structuur dezer heuvels bleek daarbij al even eenvoudig te zijn als die van de zoojuist besprokene. Wederom immers bestonden de heuvels uit eenvoudig opgeworpen zand of plaggengrond over het oude heideniveau, en er was geen sprake van eenigerlei bouw. Vertoonden deze heuvels in dit opzicht dus, evenals in den bijzettingsvorm (verbrande beenderen), veel overeen-

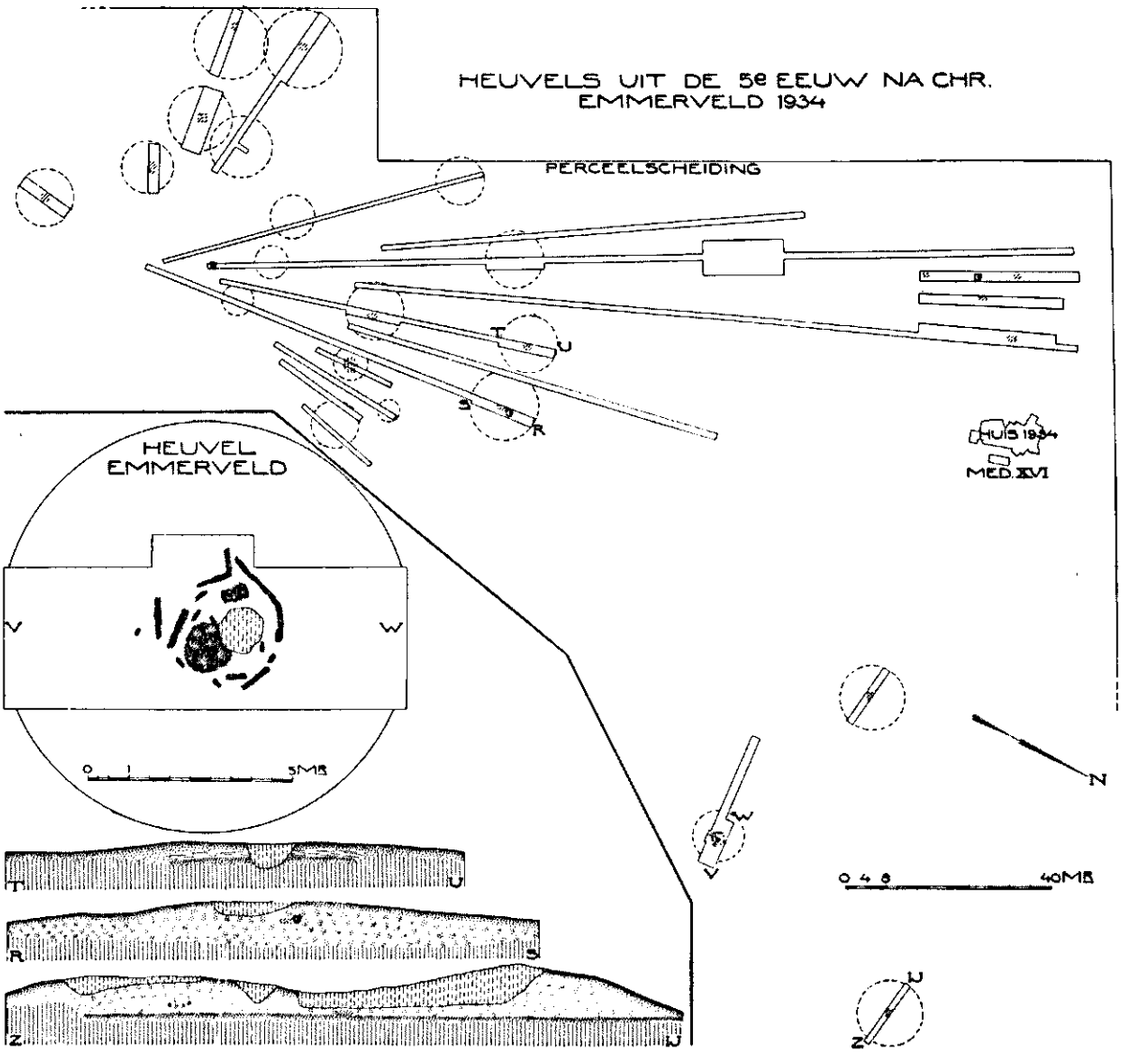

Afb. 34.

komst met de onder VII besprokene, zoo is er toch ook een duidelijk verschil tusschen beide op te merken. Het bleek nl., dat in de meeste gevallen de asch van den doode nog in den brandstapel lag, zoodat het scheen, dat het proces der verbranding zich ter plaatse had afgespeeld.

Naast deze heuvels vonden wij ook in de vlakke heide eenige dergelijke bijzettingen van houtskool en verbrande beenderen, zooals ook in het boven gememoreerde huis eenige dergelijke later erin bijgezette beenderenplekken voorkwamen.

Heuvels als deze vond Dr. Van Giffen o.a. te Zeyen (Bauart T. 110) en in het reeds geciteerde grafveld te Looveen.

Waren deze heuvels tot dusverre moeilijk nader te dateeren, zoo waren wij zoo gelukkig, in één der heuvels zuiver dateerende grafgiften te vinden. Brons- en ijzerfragmenten, alsmede kralen, alles door het vuur min of meer ver- en aaneengesmolten, troffen wij vaak aan, en daaronder zijn voor de dateering in het bijzonder de beide knopfibulae (Afb. 35 : 10 en 11), met de resten van kleeding er nog aan, uit de laatste helft van de 5e eeuw van belang. Zij wijzen tevens op een import uit het Frankische gebied.

Het aardewerk (Afb. 35, boven) vertoont daarentegen hoofdzakelijk het voortleven der van

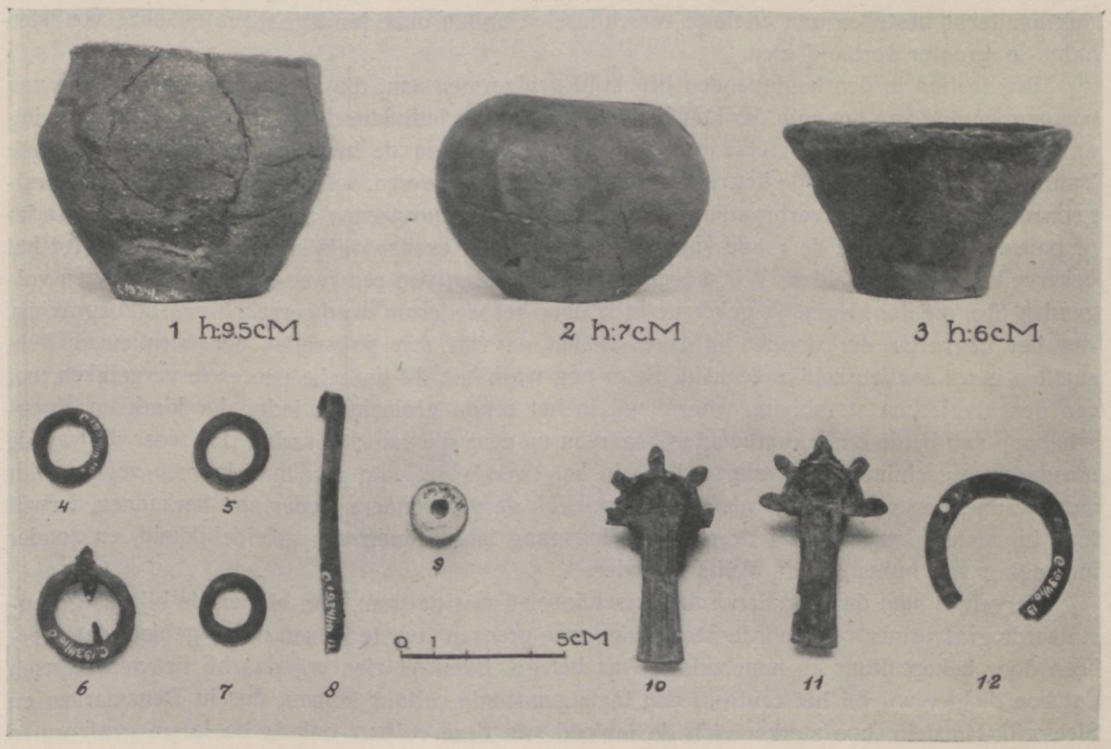

Afb. 35. De vondsten uit de heuvels in het Emmerveld.

ouds inheemsche cultuur. Zoo is het potje links een gedegenereerde nakomeling van een urn, en dat rechts kon zich uit den vorm als Afb. 33 : 1 verder ontwikkeld hebben. Het middelste is zeer eigenaardig van vorm, bol, met een sterk vernauwde opening.

Aardewerkvondsten zoowel als bijzettingsvorm wijzen hier wederom wel zeer duidelijk op het voortleven der inheemsche bevolking in een tijd, toen elders Saksen en Franken reeds hun eigen, deels nieuwe culturen ontwikkelden. De bijzettingsvormen van de laatsten, lijkbegraving in evenwijdig aan elkaar geplaatste kisten („Reihengräber") doen, blijkens de vondsten als die van het vaak reeds genoemde grafveld te Looveen, eerst in het begin van de 6e eeuw hun intrede in ons Noorden. Vóórdien valt de invloed der Saksische beschaving met wederom urnenbijzet-

tingen te constateeren. Het is merkwaardig, dat ook alle Saksische invloed in onze heuvels ontbrak. Een en ander wijst erop, dat de van ouds inheemsche stammen blijkbaar lang niet alle door de stamverwante Saksische beschaving bereikt werden.

SAMENVATTING

Overzien wij aan het slot van de beschrijving onzer onderzoekingen betreffende den grafbouw in dit en in het vorige deel der Mededeelingen nog eens het resultaat in onderlingen samenhang, dan kunnen wij m.i. op grond hiervan ook conclusies trekken omtrent den aard der opeenvolgende bewoners van ons Noorden. Te meer zijn wij daartoe gerechtigd, wanneer wij daarbij ook aandacht besteden aan analoge verschijnselen buiten onze landsgrenzen, en onze vondsten aldus in grooter verband zien.

Wij troffen in den beginnenden bronstijd grafvormen aan, die alle kenmerken droegen van een vermenging van het volk der hunebedden met dat der individueele grafheuvels. Lijkbegraving en lijkverbranding wisselen elkaar af, de steenzettingen in de heuvels, op grootere schaal te Valthe, doch eveneens bij de heuvels van Emmen te constateeren, wijzen op de relaties met eerstgenoemden stam, de lijkverbranding, het aardewerk, de vuursteenen artefacten, en de palissade- of palenbouw, alsmede de ronde vorm der heuvels, zijn evenzoovele kenmerken, die wij tot het bekervolk kunnen herleiden. Wij mogen hier dus spreken van een twee-eenheid, die in den volgenden tijd, die hoofdzakelijk gekenmerkt is door het wederom overheerschen van lijkbegraving, van het begraven der dooden in eiken kisten en van den palissade- en palenheuvel, versmolten is tot een werkelijke eenheid. Beter nog ware het, dit gansche proces te vergelijken met een genealogischen stamboom, waarin wij in het eerste geslacht in ieder der kinderen eigenschappen van beide ouders ontmoeten, waarvan nu eens die van den vader, dan weer die van de moeder meer schijnen te overheerschen. In het tweede geslacht zou men kunnen zeggen, dat men, wanneer men het eerste niet kende, moeilijk de grootouders weder zou herkennen, terwijl toch bij nadere beschouwing de ontwikkelingsgang langs lijnen van geleidelijkheid, en zonder inmenging van buiten, heeft plaatsgevonden.

Vergelijkt men de buitenlandsche verschijnselen met de onze, dan blijken de bij ons geconstateerde grafvormen ook noordoostelijk van onze grenzen voor te komen in het gebied, dat voorheen door bekercultuur en hunebedden was belegd. Evenwel zien wij daarbij het verschijnsel, dat hoe dichter wij bij het centrum van laatstgenoemde cultuur komen, dus in Denemarken en Sleeswijk-Holstein, hoe sterker zich de invloed van deze cultuur ook in de latere grafvormen (steenzettingen) uit. Wij zouden dus kunnen zeggen, dat bij ons het bloed van den beker-voorvader, ginds dat van de hunebedden-moeder, in de nakomelingschap sterker spreekt.

De urnenvelden in ons Noorden brengen, oppervlakkig beschouwd, geheel iets nieuws: de bijzetting van verbrande beenderen in een aarden pot. Want al kwam de lijkverbranding ook in de voorafgaande perioden voor, en al vond men zeer onlangs in Sleeswijk-Holstein crematiebijzettingen in bekers (Schwantes, in Festschrift-Kiel, 1936, S. 79—93), toch is er van een geleidelijken overgang van heuvels met familiegraven met overwegend lijkbegraving naar de in ons Noorden vlakke urnenbijzettingen in kringgreppels van betrekkelijk geringe afmetingen geen sprake.

Nochtans zijn er ook teekenen te over, die op een continuïteit der bevolking wijzen. In de eerste plaats zijn in dit verband de bijzettingen onder steenen te noemen, als boven onder VI

besproken, die zoo weinig afwijken van dergelijke vondsten in den eersten heuvel van Valthe. Maar voorts ware ook te letten op den krans van paaltjes om de beenderenplek in het sleutelgat, en verder op alle sporen van een of anderen bouw, die wij zoowel bij de langwerpige als bij de ronde kringen van het in 1933 ontgraven urnenveld ontmoetten. De ceramiek ten slotte is reeds ruim 20 jaar geleden door Dr. Holwerda (Die Niederlande in der Vorgesch. Europas, 1915) gedacht als te zijn voortgekomen uit de late, onversierde hunebeddenceramiek, een gedachte, waarbij wij ons geheel kunnen aansluiten.
Wederom moeten wij, om deze schijnbare tegenspraak te verklaren, een blik slaan buiten onze grenzen. Daarbij valt het ons dan allereerst op, dat onze kringgreppels ginds bijna geheel ontbreken, en dat integendeel urnen- en beenderenbijzettingen onder of in het centrum van steenen regel zijn. Daaraan kunnen eenige nieuwe vondsten van kringgreppels in Oldenburg en Jutland (geciteerd door Dr. van Giffen, in verslag Mus. Groningen 1935, 78) niet veel veranderen. De ceramiek daarentegen is het geheele Noordduitsche en Zuidskandinavische gebied vrijwel identiek met de onze, ook al zijn onze urnenvormen vaak wat meer verflauwd. Ook ginds ontstaat overigens de zede der beenderenbijzetting in een urn vrij plotseling, al ontbreken daar de onmiddellijke relaties met de ceramiekvormen van den voorafgaanden tijd niet. In Westfalen en omringende streken evenwel zien wij, juist als bij ons, het optreden dezer urnenvormen weer gepaard gaan met dat van greppels (Stieren, in Westfalen 20, 1935).

Nu weten wij, dat de urnenvelden overal ontstaan door een volksbeweging, die in Oost-Europa, hetzij in de Lausitz in Silezië of in Hongarije, haar oorsprong heeft, en zich vandaar naar alle richtingen verspreidt: Lausitzer urnen vond men in Macedonië, en de Zuidduitsche „Urnenfelderkultur" treffen wij in de zône noordelijk van de Alpen aan tot in Frankrijk en Spanje toe, terwijl volgens sommigen de Villanovacultuur in Italië hiervan slechts een aftakking is. Wij weten nu althans van één plaats: Kelheim in Beieren, dat aan deze cultuur kringgreppels inhaerent zijn kunnen. Uitloopers van deze cultuur treffen wij, steeds met kringgreppels verbonden, in onze vroegste urnenvelden in Brabant (Riethoven, Bergeik, Knegsel, Best) eveneens aan. De oudheidkamer „de Hondsrug" te Emmen herbergt enkele urnen, die den van binnen schuin staanden rand, een typisch kenmerk dezer cultuur, ook hebben. Deze Zuidduitsche invloed, die bij ons en vooral in Westfalen zóó sterk is, dat Stieren zelfs meent, geen scheiding tusschen noordelijke en zuidelijke urnentypen aldaar te kunnen maken, acht ik de aanleiding tot het zoo merkwaardige optreden in ons Noorden van kringgreppels.

Meer naar het Noordoosten is deze zuidelijke invloed veel minder sterk, hoewel Broholm in een uitvoerige en degelijke studie (La céramique de l'âge du bronze au Danemark, in Mémoires des Antiquaires du Nord van 1932/1933, pag. 545 e.v.) de aanwezigheid van dezen, dien hij „Villanova" noemt, eveneens aantoont. Wij weten echter ook, dat in dezelfde periode de eigenlijke Lausitzer cultuur (met bijzettingen van vele urnen binnen steenen) tot in Mecklenburg naar het Westen toe is doorgedrongen, en het lijkt mij het waarschijnlijkst, dat dit verschijnsel in hoofdzaak het ontstaan der Noordwesteuropeesche urnenvelden heeft veroorzaakt. Deze invloed is dan echter, blijkens de ceramiekvormen, meer een uiterlijke geweest en het moeten overal de oorspronkelijke bewoners des lands geweest zijn, die naar dit voorbeeld hun dooden voortaan op dezelfde wijze bijzetten.

Wij komen aldus tot de conclusie, dat onze noordelijke urnenvelden een sterk inheemsch element bezitten, ook al is mogelijk de bevolking te dien tijde nog eens opgefrischt met nieuwe immigranten uit het stamland. In den grafbouw (kringgreppels) en in eenige urnentypen evenwel bewijst ons land, evenals het aangrenzende Westfalen, onder een sterkeren zuidelijken invloed der

„Urnenfelderkultur" gestaan te hebben, dan zulks meer noordelijk het geval was. Deze invloed werd, zooals wij bij de bespreking van IV reeds zagen, ook in de latere tijden blijkens de kartelrandurnen en de ingekerfde versiering, er niet geringer op, evenals de later op den voorgrond tredende Saksische ceramiek eveneens de sporen van zuidelijker, La Tène-invloeden draagt.

Intusschen doet zich in den vroegen Keizertijd en nog vele eeuwen daarna het merkwaardige verschijnsel voor, dat de bevolking van Drenthe weer terug schijnt te keeren tot het begraven onder heuvels, zij het ook, dat de lijkverbranding heerschend blijft. Wij vinden hierin geen grond, aan vreemden invloed te denken, en meenen veeleer, dat de oorspronkelijke bevolking wederom terugkeerde tot de gewoonte der voorvaderen, zooals dit verband feitelijk reeds door de vele urnenbijzettingen in oudere heuvels op een andere wijze tot stand gebracht was.

Deze grafheuvels met lijkverbranding leven, zooals wij zagen, als oud cultuurbezit der oorspronkelijke bevolking nog voort in een tijd, dat aan den Rijn de Franken hun dooden reeds begroeven in evenwijdig geplaatste kistgraven, en toen, ongeveer gelijktijdig, in de Saksische bultenurnen in Nedersaksen en Friesland de asch der dooden werd verzameld. Hier, verre van de volksbewegingen, die inmiddels het Romeinsche Rijk deden wankelen en ineenstorten, leefde dus blijkbaar de oorspronkelijke bevolking nog rustig voort, die haar oud cultuurbezit, waaraan een enkel importstuk uit het Frankenrijk niet veel veranderde, nog behield.

Doch Franken en Saksers vermeesterden de minder afgelegen streken des lands, in het Noorden zoowel als langs de rivieren, tot de kuststreken toe, en de laat-Saksische burchten verrezen ook op de vruchtbare plekken van Veluwe en Achterhoek. En zoo kon het gebeuren, dat een Saksische kogelpot tot tweemaal toe in onze grafheuvels van Valthe werd bijgezet, als een bewijs der Saksische penetratie eenerzijds, anderzijds echter tevens van de taaie, onverwoestbare herinnering van de bewoners van Drenthe aan het heilige verleden der grafheuvels, een herinnering, die blijkens het volksgeloof tot op den huidigen dag nog niet is vervaagd...

Daarom ook is het vermoeden niet van de hand te wijzen, dat trots alle invasies rondom hen, en trots eenig contact met hun naburen, die overigens meest stamverwant waren, de huidige bevolking van het oude landschap nog in haar grondslag dezelfde is als vóór ruim 3000 jaar, toen de hunebeddenbouwers en de jagerstam van het bekervolk zich mengden. Dus... Germanen sinds den vroegen bronstijd.

F. C. BURSCH

ZUSAMMENFASSUNG

An dieser Stelle wurde im vorigen Jahre über bronzezeitliche Grabhügel, meist mit Pfostenbau, und deren Inhalt berichtet. Als Ergänzung dazu folgen hier die im vergangenen Sommer ausgegrabenen Hügel bei Valthe (Abb. 14—23). Hügel 1, eine etwas dürftigere Wiederholung des bekannten Hügels von Schafstedt, Kr. Ditmarschen, und Hügel 4 mit Graben, Steinkranz, und Steinsetzungen oberhalb der 5 Gruben, könnte man als kleinere Nachbildungen resp. des gewöhnlichen Megalithgrabes und des Langgrabes wie bei Emmen auffassen. Denn die Grundformen, Steinkranz u.s.w. sind dieselben, nur hat das benutzte Material kleine Unterschiede bedingt. Der einzige bedeutende Fund war der zweier goldenen Lockenringe Abb. 19 in einem Eichensarg in Hügel 1. Die beiden Hauptbestattungen unter der Steindecke in der Mitte dieses Hügels enthielten verbrannte Knochen, wahrscheinlich von Kindern, während in der unmittelbaren Nähe vielleicht die Eltern bestattet waren. Obengenannter Fund datiert das Ganze in der ersten Periode der Bronzezeit, und wir vermuten, dass die beiden Knochenlager unter Steinen, die wie der Holzstoss in der Achse des Ovales lagen, etwa aus derselben Zeit stammen.

Hügel wie diese, und wie van Giffen, Bauart T. 2—24 einerseits, und die vorher besprochenen Palissadenhügel andererseits, sind als Nachkommen zweier Vorfahren: der Megalithgräber und der Hügelgräber der Becherkultur aufzufassen, und in der Verschiedenheit der Formen spiegelt sich das Mass womit die eine oder die andere Urform vorherrscht. Die nördlichen Niederlande machen also schon in der Bronzezeit Teil des nordischen Kreises aus, und wenn im Gegensatz zu Nordeuropa hier der Palisadenhügel zahlenmässig den Steinbau übertrifft, so wäre diese Erscheinung darauf zurückzuführen, dass hier das Becherelement, dort, im alten Kernlande, die Megalithbevölkerung in diesen Zeiten vorherrschend blieb.

Für die Bodenkunde war noch die Feststellung wichtig, dass die Entstehung einer starken Ortsteinschicht in einer späteren Störung (Abb. 14, 15, 17) in Hügel 1 durch den Fund von Kugeltopfscherben (Abb. 23, 2) genau datiert werden konnte. In Hügel 2 fanden wir ausser einem zweiten Kugeltopf und einer eisenzeitlichen Urne noch ein frühbronzezeitliches Töpfchen (Abb. 23: 3—5).

Auf die bronzezeitlichen Hügel folgen zeitlich die Urnenfelder, von denen wir zwei bei Emmen, resp. in 1932 und 1933 untersuchen konnten. Unter den Grabformen fallen eine kleine Palisade innerhalb eines „Schlüsselloch-grabens" (Abb. 24, 25) und die ovalen Anlagen mit Pfosten innerhalb des Grabens (Abb. 27) auf. Auch diese Gräben selbst, sowie die um die anderen Beisetzungen dieses Urnenfeldes (Vergl. die Profile Abb. 27) scheinen uns nicht einfach offen gelegen, sondern eine Palisade enthalten zu haben. Derartige Erscheinungen sind vielleicht als ebensoviele Erinnerungen an die vorangehenden Zeiten aufzufassen.

Die Urnen (Abb. 26 und 28) zeigen u.E. deutlich, dass erstgenanntes Urnenfeld von 1932 etwas später angesetzt werden muss als das zweite. Im allgemeinen wird das spätere Inventar in unseren nordischen Urnenfeldern durch das Wiederaufleben von älteren Formen, durch das Auftreten von südlichen Typen mit Kerbschnitt oder vom Harpstedter Typus, sowie von anderen rohwändigen Typen gekennzeichnet. Dahingegen ist der Inhalt der früheren Urnenfelder, wie Abb. 28 von 1933, mit vorwiegend doppelkonischen und terrineförmigen Typen einheitlicher. (Vgl. Tackenberg, Urnenfriedhöfe in Niedersachsen I: 3, 4).

Im Auftreten von Kreisgräben in den nördlichen Niederlanden sowie in Westfalen, im Gegensatz zu der sonst im nordischen Kreise die Regel bildende Beisetzung unter Steinen, die bei uns auch ausnahmsweise vorkommt (Abb. 30: 1, 2), sehen wir Beeinflussung aus den südlicher vorkommenden Urnenfeldern, schon anfangend bei der Urnenfelderkultur. Als Belege dafür zeigen einige frühe Urnen im Heimatmuseum zu Emmen den Urnenfelderschrägrand. (Vgl. hierzu auch den Aufsatz Broholms in Mémoires des Ant. d. N. 1932—33).

In der Kaiserzeit kehrt die Bevölkerung Drenthes wieder zur Hügelbestattung zurück, wobei aber die Leichenverbrennung beibehalten wird (Abb. 30, 3; 31—33). Merkwürdig war hier die Feststellung eines Balken- und Palisadenbaues in einem dieser Hügel, wie wir sie, zusammen vorkommend, von gleichzeitigen Bataverhäusern kennen. Also eine regelrechte Bestattung im Hause, wie sie Steiner, Trierer Ztschr. X. 1935, 105 ff. beschreibt.

Die Grabhügel Abb. 34, 35, durch den Fund zweier Knopffibeln in die zweite Hälfte des 5. nachchr. Jahrhunderts datiert, bedecken ausser der Asche auch die Reste des Holzstosses, sind aber sonst denen der Kaiserzeit gleich.

Unsere Untersuchungen haben also gezeigt, dass der Norden des Landes von der Steinzeit an zum nordischen Kreise gehörte, und dass die einheimische Bevölkerung die neu ins Land gekommenen Urnenfelderleute als Stammverwandte begrüssen konnte. Südliche Einflüsse fehlten dabei nie, treten dann in vereinzelten Reihengräberfeldern wieder auf, aber diese können das Bild, das wir durch unsere Untersuchungen gewannen, doch nicht ändern: die Ansicht nämlich, dass die heute noch einheimische Bevölkerung Drenthes, die übrigens im Brauchtum die alte Erinnerung an die Vorzeit noch vielfach wachhält, ihre germanischen Wurzeln in der Steinzeit hat.

F. C. B.